

встановленні вартості виробів.

У статті визначено особливості та розроблено єдиний регламент проведення судово-товарознавчої експертизи м'яких і корпусних меблів, який дозволить надавати більш якісні висновки і підвищити їх доказову базу. Запропонований регламент базується на досвіді експертної діяльності та чинних нормативних актах. На наш погляд, ці рекомендації позитивно вплинуть на якість судово-товарознавчих досліджень м'яких і корпусних меблів і підвищать рівень доказової бази для слідства і суду.

Список використаної літератури.

1. Судові експертизи в Україні: Зб. нормат. актів. – К., 2002.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К., 2004.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України. – К., 2004.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. – К., 2005.
5. Господарський процесуальний кодекс України. – К., 2001.
6. Желавська О.О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень: Метод. рекомендації. – К., 2003.
7. Лозовий А.І., Донцова О.О. Методика визначення вартості майна. – Харків, 2004.
8. Практичні рекомендації з визначення якості різних груп промислових товарів: Звіт про НДР, № держреєстрації 0196U01325 / ДНДІСЕ, 2000.
9. Шепелев А.Ф., Печенежская И.А. Товароведение и экспертиза непродовольственных товаров. – М.; Ростов н/Д., 2003.
10. Шепелев А.Ф., Печенежская И.А. Галаджян В.А. и др. Товароведение и экспертиза древесно-мебельных и силикатно-строительных товаров. – Ростов-н/Д., 2005.

Надійшла до редакції 14.10.2011

ПИРИГ І.В., кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.948.2

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглянуто історію розвитку судової експертизи та судово-експертних установ в Україні. Виокремлено етапи становлення експертних установ органів внутрішніх справ та зазначено основні історичні події, що їх характеризують.

Ключові слова: експертна діяльність, судово-експертні установи, органи внутрішніх справ.

Рассматривается история развития судебной экспертизы и судебно-экспертных учреждений в Украине. Выделены этапы становления экспертных учреждений органов внутренних дел и указаны основные исторические события, которые их характеризуют.

Ключевые слова: экспертная деятельность, судебно-экспертные учреждения, органы внутренних дел.

The history of development of judicial examination and judicial-expert establishments in Ukraine is considered. Stages of formation of expert establishments of organs of internal affairs are allocated and is specified the basic historical events which characterize them.

Keywords: expert activity, judicial-expert establishments, organs of internal affairs.

Виникнення будь-якого виду людської діяльності зумовлено потребами суспільства у використанні її результатів. З появою більшої потреби людей у результатах діяльності вона розширюється, вдосконалюються засоби та методи її здійснення. Розширення певного роду діяльності людини сприяє накопиченню окремих практичних знань, що становить її розвиток. Згодом практичні знання узагальнюються та перетворюються в теоретичні, що створюють галузі наук, які, у свою чергу, забезпечують цю діяльність. У такий спосіб проходить становлення та розвиток будь-якого виду людської діяльності, в тому числі й експертної, про що ми діз-

наємося, аналізуючи діяльність експертних установ, які з року в рік накопичують отримані знання та використовують їх у подальшій роботі. Саме тому вивчення та аналіз історії розвитку судової експертизи та експертних установ важливе для пізнання закономірностей розвитку експертної діяльності сьогодні та у майбутньому.

Становлення судово-експертної діяльності тісно пов'язано з розвитком багатьох юридичних, технічних, природознавчих та інших наук. Передусім історію судово-експертної діяльності та експертних установ пов'язують з розвитком криміналістики. Саме вченими-криміналістами досліджено основні етапи становлення та розвитку системи експертних установ, що здійснюють експертну діяльність в Україні. Великий вклад в дослідження зазначених питань внесли відомі українські та російські вчені-криміналісти Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, А.В.Іщенко, І.Ф. Крилов, В.К. Лисиченко, В.М. Малишев, А.І. Миронов, І.В. Сабуров, М.В. Салтєвський, О.П. Сапун, М.Я. Сегай, С.І. Тихенко, М.Л. Цимбал та інші. Дослідження історії експертних установ не припиняються на сучасному етапі розвитку криміналістики. Останнім часом цим проблемам приділено увагу в роботах В.В. Ковальової, А.В. Кофанова, І.П. Красюка В.В. Семенова, Г.О. Стрілець, В.В. Юсупова та інших.

Історія зародження та розвитку кримінального судочинства, використання при розслідуванні спеціальних знань, окремі факти та події, що відбувалися під час становлення і розвитку експертних установ царської Росії, колишнього СРСР та незалежної України, достатньо висвітлені в означених вище наукових працях. У них досліджується історія розвитку криміналістичних установ Росії та України в контексті розвитку криміналістики як науки. Окремо не виділяється історія розвитку експертних підрозділів ОВС в Україні. Тому, докладно не описуючи вже відомі історичні факти, ми спробуємо, в контексті дослідження, виокремити етапи становлення експертних установ органів внутрішніх справ і дослідити генезу виконуваних ними завдань. Зазначене, як було вказано, неможливо зробити без аналізу наукових розробок у галузі криміналістики, відповідних досягнень технічних наук, економічного та політичного стану нашої країни.

Метою статті є узагальнення та аналіз історії розвитку знань у галузі судової експертизи та експертних установ органів внутрішніх справ на Україні. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: 1) проаналізувати думки науковців щодо періодів розвитку судової експертизи в Україні; 2) виділити етапи розвитку знань у галузі судової експертизи та експертних установ органів внутрішніх справ; 3) охарактеризувати визначені етапи.

Будь-яка наука або вид діяльності проходить в своєму розвитку певні етапи становлення. Автори підручника за редакцією Р.С. Белкіна визначають 4 етапи розвитку криміналістики: консолідація криміналістичних знань (середина XIX – початок XX ст.), період між світовими війнами, етап формування окремих криміналістичних теорій (40-і – 60-і роки XX ст.), сучасний етап розвитку криміналістики [1, с. 1-30]. Становлення експертних установ вони пов'язують з цими етапами лише частково. М.В. Салтєвський та Н.І. Клименко виділяють три етапи зародження та становлення спеціальних знань у практиці розслідування злочинів: перший пов'язаний з розвитком криміналістичних знань і створенням перших експертних закладів (початок – 30-і роки XX ст.), другий пов'язаний з відбудовою зруйнованого господарства України у складі колишнього СРСР, проведення нової економічної політики (30-і роки XX ст. – закінчення Другої світової війни), третій починається після Другої світової війни відновленням діяльності інститутів судових експертиз [2, с. 51-54; 3, с. 35-40]. У даній періодизації вже чітко простежується зв'язок криміналістики та судової експертології зі становленням експертних установ в Україні. Етапи формування системи судово-експертних установ в Україні надає у своєму дисертаційному дослідженні Г.О. Стрілець: перший етап (з 1914 по 1917 рр.) – створення і діяльність Київського та Одеського кабінетів науково-судової експертизи; другий етап (1918 – 1925 рр.) – боротьба за виживання і законодавча регламентація перших в Україні Київського та Одеського кабінетів науково-судової експертизи та створення у 1923 р. третьої в Україні судово-експертної установи – Харківського кабінету науково-судової експертизи; третій етап (1925 – 1941 рр.) – реорганізація перших судово-експертних установ в Україні – Київського, Одеського та Харківського кабінетів розвитку їх судово-експертної і наукової роботи; четвертий етап (1944 – 1990 рр.) – етап формування поряд із існуючими судово-експертними установами МЮ, судово-експертних установ у системі МОЗ України – Бюро судово-медичної експертизи; п'ятий етап (1991 – 2008 рр.) – період інтенсивного реформування судово-

експертних установ в Україні, розвитку та вдосконалення напрямків їх діяльності [4, с. 10].

З останньою періодизацією ми можемо погодитись лише частково. На нашу думку, другий і третій етапи зазначеної схеми принципово не відрізняються. Реорганізація Київського, Одеського та Харківського кабінетів науково-судової експертизи в Інститути науково-судової експертизи, згідно із ствердженням більшості науковців, пройшла з 25 квітня 1925 р. (відповідно до виданого Раднаркомом УРСР “Положення про кабінети науково-судової експертизи”) по жовтень 1925 р., тобто протягом п’яти місяців. Зрозуміло, що за такий короткий строк принципові зміни відбутися не могли, а фактично змінилася лише назва установи. До речі, у дослідженнях вчених нами не було знайдено офіційного документа, що б підтверджував перейменування означених установ. Початок останнього періоду, зазначеного Г.О. Стрілець, – 1991 р. характеризувався розвалом СРСР та відокремленням України у незалежну державу. Але цей період характеризується спадом економіки, обумовленим розривом налагоджених роками зв’язків, в тому числі у сфері боротьби зі злочинністю, недостатністю фінансування всіх галузей економіки, початком налагодження ринкових відносин. У цей період, який, на нашу думку, існував до 1997 р., інтенсивного реформування судово-експертних установ в Україні та їх розвитку, на жаль, не відбувалось.

На підставі аналізу думок науковців щодо етапів розвитку криміналістики та експертних установ, а також відокремлюючи судово-експертні установи МВС від інших, маємо визначити такі чотири етапи їх становлення: перший – дореволюційний – етап створення умов для утворення експертних установ та безпосередня їх організація (1864 – 1917 рр.); другий – етап розвитку експертних установ між двома світовими війнами (1918 – 1941 рр.); третій – етап відродження експертних установ та інтенсифікація їх діяльності (1943 – 1997 рр.); четвертий – сучасний етап розвитку експертних установ на теоретичній основі судової експертології та новітніх досягнень науки, техніки та інформаційних технологій.

Надамо коротку характеристику кожного з визначених нами етапів.

Початком першого етапу, на нашу думку, потрібно вважати 1864 р. з введенням на території Російської імперії судової реформи, яка слугувала поштовхом для активного впровадження наукових досліджень, передусім у хімії та судовій медицині, в практику боротьби зі злочинністю. Судовою реформою 1864 р. збільшувалось коло осіб, яким доручалося здійснювати експертизи. Згідно зі ст. 326 Статуту кримінального судочинства як обізнані особи могли бути запрошені лікарі, фармацевти, професори, учителі, техніки, художники, ремісники, скарбники та інші особи, які мали спеціальні знання і особливий досвід. Як експертів з порівняння підписів і почерку дозволялося залучати також чинів поліцейських управлінь. Уже в 60–70-х роках XIX ст. майже всі вони мали штатних експертів, у розпорядженні яких було необхідне обладнання. До справи про підробку грошових знаків та інших цінних паперів як судово-експертний заклад періодично залучали Експедицію виготовлення державних паперів, що випускала паперові грошові знаки, облигації тощо. Якщо виникали вузькоспеціальні питання з біології та інших наук, слідчі й судові органи зверталися до Центральної хімічної лабораторії Міністерства фінансів, де здійснювались експертизи, пов’язані з дослідженням різних рідин: спирту, одеколону, мастил, політури тощо. Технічну експертизу документів, фірмових знаків і знаків клеймування здійснювали Мануфактурна рада Міністерства фінансів та Єдина медична рада при медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ.

Слід звернути увагу, що налагоджену систему закладів дореволюційної Росії становили кримінально-реєстраційні підрозділи саме поліції. Вперше в Україні так звану “антропометричну станцію” було створено у 1892 р. в Одесі. Основна її функція полягала в реєстрації й ототожненні злочинців за допомогою антропометричних вимірювань за А. Бертильоном. Наприкінці 1901 р. антропометричний кабінет було організовано у Києві при розшуковій частині міської поліції. За перший рік роботи кабінету, тобто протягом 1902 р., антропометричне вимірювання було застосовано до 2787 затриманих осіб (1563 чоловіків і 1224 жінок), а в 1903 р. – до 3687 осіб (2265 чоловіків та 1422 жінок) [5, с. 114]. Департамент поліції докладав багато зусиль до розширення мережі антропометричних кабінетів, але централізованого обліку за лінією розшукової поліції у масштабах імперії до 1908 р. не існувало.

Це сталося після створення в усіх губернських і найбільших повітових містах розшукових відділень, які згідно із законом від 6 липня 1908 р. поділялися на чотири розряди. В Україні

вони існували в Києві, Одесі, Харкові (I розряд); Катеринославі, Слісаветграді, Миколаєві (II розряд); Житомирі, Кам'янці-Подільському, Полтаві, Кременчуці, Бердичеві, Херсоні, Сімферополі, Керчі, Новоросійську (III розряд) і Чернігові (IV розряд). При розшукових відділеннях були утворені довідково-реєстраційні бюро, до основних завдань яких входили реєстрація злочинців, встановлення особи, видача довідок про судимість і розшук винних осіб. Такі бюро, на наш погляд, можна також вважати прообразами експертних відділень при райвідділах внутрішніх справ, тому що до їх компетенції належало також здійснення криміналістичних експертиз: дослідження речових доказів, технічних досліджень документів, експертиз почерків тощо. Хоча штати довідково-реєстраційних бюро розшукових відділень склалися лише з чиновника, який завідував реєстрацією злочинців і листуванням з розшуків та наглядів, та фотографа, але з їх діяльності зрозуміло, що вони застосовували антропометрію, дактилоскопію, судову фотографію та словесний портрет для реєстрації злочинців.

Виникнення та розвиток судової фотографії пов'язані з діяльністю видатного вченого С.Ф. Буринського, який у 1889 р. заснував першу судово-фотографічну лабораторію. В Україні перше поліцейське фотографічне ательє з'явилося в 1864 р. у м. Бобринці Кіровоградської області. Воно було організоване з метою виготовлення фотокарток осіб та приєднання їх до поліцейських справ. До складу зазначених вище довідково-реєстраційних бюро також входив фотосалон з антропометричним і дактилоскопічним кабінетом. У картковій реєстратурі зберігалися реєстраційні картки злочинців з фотокартками, антропометричні дані злочинців, при отриманні яких застосовувалася методика опису прикмет злочинців за системою "словесного" портрета, дактилоскопічні характеристики, дані про судимість і відомості про утримуваних у місцевих в'язницях, відомості за поточними наглядами; альбоми злочинців та інших підозрілих осіб, колекція почерків, злодійських інструментів тощо [2, с. 99].

Впровадження новітніх методів у практичну діяльність поліції з розслідування злочинів пов'язано з ім'ям колезького секретаря Г. Рудого, який у серпні 1901 р. очолив розшукову поліцію Києва. Саме до його заслуг відносять створення першої слідчої валізи, яку почали використовувати для виявлення та вилучення слідів під час огляду місця події. Як переконаний прихильник нового методу ідентифікації Г. Рудий організував при розшуковій поліції дактилоскопічний відділ, який почав діяти з 1 січня 1904 р.

Розглядаючи становлення та розвиток поліцейських експертних закладів, потрібно звернути увагу на те, що вони слугували базою для виникнення експертних закладів Міністерства юстиції. Розгляду історії розвитку експертних установ Міністерства юстиції, що не є предметом нашого дослідження, приділено достатньо уваги з боку науковців [6, с. 146].

Другий період історії розвитку експертних установ в Україні починається з 1918 р. Після революції були знищено поліцейські установи, дактилоскопічне бюро і фотографічні лабораторії, що працювали при розшукових відділеннях поліції. Однак необхідність криміналістичного та експертного забезпечення розслідування злочинів виникла з початком створення слідчих і судових органів. Виникнення експертних установ у системі органів внутрішніх справ тісно пов'язане з організацією і діяльністю карного розшуку. 5 жовтня 1918 року було прийняте Положення "Про організацію відділів карного розшуку". У першій же доповідній записці на ім'я завідуючого Головним управлінням радянської робочо-селянської міліції начальник Центррозшуку повідомив, що після революції майже скрізь ліквідовані кабінети науково-судової експертизи, в багатьох колишніх розшукових відділеннях знищено реєстраційний матеріал. Тому необхідно було в найкоротші терміни поставити справу на наукову основу, створити кадри досвідчених співробітників [7, с. 10-15].

Днем заснування експертних підрозділів ОВС вважають 1 березня 1919 р., коли при Центррозшуку був створений і почав діяти кабінет науково-судової експертизи, завідуючим якого був призначений П.С. Семеновський. До його функцій входили: 1) організація наукової експертизи на місцях; 2) консультації співробітників карного розшуку з найбільш складних питань, що вимагають спеціальних знань; 3) проведення криміналістичних експертиз; 4) надання допомоги співробітниками кабінету безпосередньо на місці події [8, с. 140].

З квітня 1920 р. Рада Народних Комісарів УСРР прийняла "Положення про організацію відділів карного розшуку", яке закріпило в Україні організаційно-правову форму побудови апарату карного розшуку. Тепер він був складовою міліції і переходив у підпорядкування

НКВС. Було створено єдине Центральне слідчо-розшукове Управління, при якому функціонував відділ науково-судової експертизи з науково-показовим музеєм і бібліотекою. У завдання відділу входило проведення різного роду експертиз.

Після реорганізації Центррозшуку наказом № 44 від 2 квітня 1921 р. на основі кабінету науково-судової експертизи був створений перший Науково-технічний підрозділ. Велику роль у становленні цього експертного підрозділу відіграв один із засновників криміналістики професор В.Л. Русецький. 15 січня 1922 р. його було зараховано до штату карного розшуку начальником науково-технічного підрозділу. Перебуваючи на цій посаді, він вживає заходів щодо розширення підрозділу, підбору кваліфікованих кадрів. 2 травня 1922 р. з ініціативи В.Л. Русецького підрозділ перетворюється в науково-технічний відділ під його керівництвом. До середини 1923 р. із маленького підрозділу, в штаті якого перебувало всього кілька співробітників, В.Л. Русецький зумів створити енергійний, творчий колектив. Основними завданнями відділу були: застосування в карно-розшуковій роботі наукових методів і спеціально-технічних знань реєстрації злочинців, статистичний облік злочинності і боротьби з нею, збирання і систематизація довідкового і наглядного матеріалу, організація та інструктування цих галузей роботи на місцях.

Рішення невідкладних завдань, що стоять перед науково-технічним відділом у боротьбі зі злочинністю, надання наукової, технічної і практичної допомоги правоохоронним органам, необхідних консультацій у проведенні складних експертиз, з подальшим розвитком і вдосконаленням науково-технічної служби в апаратах карного розшуку, вимагало створення кабінету науково-технічної експертизи. Він був створений Наказом від 13 серпня 1923 р. НКВС РРФСР № 107 і входив до складу науково-технічного відділу. Його завданнями були: 1) проведення експертиз у кримінальних справах; 2) розробка наукових методів розкриття злочинів; 3) підготовка навчальної літератури для працівників карного розшуку; 4) виїзд у губернські підрозділи карного розшуку для впровадження на місцях науково-технічної роботи; 5) спостереження за розвитком криміналістичної техніки за кордоном; 6) поповнення експонатами Центрального криміналістичного музею і надання допомоги в організації музеїв на місцях [8, с. 35]. Кабінет науково-технічної експертизи у вересні 1922 р. очолив видатний криміналіст С.М. Потапов. Ним була створена лабораторія для проведення криміналістичних експертиз. У штаті науково-технічного відділу було три підрозділи: реєстраційно-дактилоскопічний, який очолював П.С. Семеновський; експертний, начальником якого був С.М. Потапов, та статистичний.

По всій території України, практично при всіх обласних і губернських апаратах карного розшуку в цей період також були створені науково-технічні кабінети. У 1922 р. губернські відділи розшуку були обладнані засобами дактилоскопіювання та фотографування. В Україні було сформовано єдину дактилоскопічну десятипальцеву картотеку, де картки класифікували за основною й додатковою формулою Гальтона – Генрі. У 1923 р. було запроваджено реєстрацію всіх покарання позбавлення волі та примусовою працею [8, с. 34].

Але слід зазначити, що організація перших експертних підрозділів ОВС відбувалась у важкі для країни часи. Нестача фінансів призводила до недостатнього матеріально-технічного та кадрового забезпечення науково-технічних відділів. На початку 1927 р. із 40 округів, утворених після чергової адміністративної реформи, лише в 16-ти дактилоскопічна реєстрація проводилася повністю, у 15-ти – частково, а в 9-ти взагалі була відсутня [9, с. 6].

Ситуація почала покращуватись у 1930 році. Розширюється мережа науково-технічних відділень ОВС, активно розвивається науково-дослідна робота, удосконалюється експертна практика, на системну основу переводиться процес підготовки експертів-криміналістів. Штатами міських відділів міліції вводяться посади дактилоскопів-фотографів у всіх містах, де були виправно-трудова установи, а також у містах Запоріжжі, Зінов'євську, Кременчуку, Луганську, Маріуполі, Миколаєві, Полтаві, Сталіноному, Бердичеві, Вінниці, Дмитрівську, Житомирі, Сумах, Херсоні, Артемівську, Кам'янці-Подільському, Мелітополі, Чернігові, Черкасах. У травні 1931 р. приймається рішення про створення науково-технічних відділень в обласних центрах і оперативних секторах УРСР. У 1932 році на законодавчому рівні їм надається право проведення науково-технічних експертиз. У 1940 р. науково-технічну службу виведено з підпорядкування карного розшуку і передано до штатів спецвідділів Головного управління міліції та місцевих управлінь міліції. У системі НКВС СРСР функціонувало 30 науково-технічних відділень і груп, в яких працювало від 2-х до 5-ти експертів, не враховуючи фотографа та іншого техніч-

ного персоналу. Усі науково-технічні підрозділи міліції Радянського Союзу нараховували 88 науково-технічних експертів. Майже третина експертів-криміналістів працювали в Україні. У 1940 р. науково-технічні підрозділи України були представлені трьома науково-технічними відділеннями, які функціонували на центральному рівні та у Харківській і Львівській областях, а також шістьма науково-технічними групами у Ворошиловградській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Одеській, Полтавській областях. Загальна чисельність науково-технічної служби міліції України становила 28 чоловік [9, с. 7].

Третій етап розвитку експертних закладів ОВС починається під час Другої світової війни зі звільнення території України від німецько-фашистських загарбників. Вже у листопаді 1943 р. експерти-криміналісти приступають до виконання своїх обов'язків у визволеному Києві. У березні 1944 р. були організовані науково-технічні апарати міліції у містах Харкові, Дніпропетровську, Полтаві і Житомирі, Львові, Одесі, Миколаєві, Чернівцях і Сумах.

Після закінчення війни починається відродження науково-технічних апаратів органів внутрішніх справ. У січні 1946 р. у складі оперативного відділу Управління міліції МВС УРСР утворено науково-технічне відділення, яке у серпні 1948 р. перетворюється у відділ, який складався з відділення криміналістичних досліджень, організаційно-методичного і хіміко-біологічного відділень. У 1949 р. криміналістичні підрозділи міліції функціонували вже в усіх областях України, підвищувалася їх роль у розкритті злочинів, збільшувався обсяг роботи. Якщо у 1944 р. експертами міліції було виконано 324 криміналістичних дослідження, то на кінець 1948 р. – 2609. У 50-і та 60-і роки науково-технічна служба продовжує розбудовуватися. У Донецькій, Одеській, Львівській областях науково-технічні відділення реорганізуються у відділи. Вперше вводяться посади експертів у міськрайорганах Кривого Рогу, Макіївки, Ялти, Севастополя, інших міст. Відкриваються хімічні лабораторії в науково-технічних відділах Одеської, Ворошиловградської, Кримської, Дніпропетровської, Харківської областей, біологічні – у м. Ворошиловграді й м. Одесі.

У травні 1970 р. науково-технічні відділи входять до складу утвореного оперативно-технічного управління. На той час в Україні функціонувало 30 оперативно-технічних відділів та відділень та 87 криміналістичних лабораторій із загальною штатною чисельністю експертного складу 264 особи разом із керівним складом [9, с. 9].

У 1981 р. оперативно-технічне управління МВС УРСР розформовується. Утворюється самостійне Експертно-криміналістичне управління МВС УРСР та відповідні відділи на місцях. У 1983 році в ОВС відбувається скорочення штатів, зменшується фінансування, що впливає і на експертні підрозділи. Крім цього, починаючи з цього часу значно ускладнюється криміногенна обстановка в країні. На наш погляд, аж до 1992 р. експертні підрозділи у зв'язку з цим практично не розвиваються. Однак навантаження на експертів збільшується. Через їх малу чисельність частина обов'язків, а саме використання при розслідуванні техніко-криміналістичних засобів, покладається на підрозділи дізнання та слідства. На працівників експертно-криміналістичної служби додатково покладається завдання навчити особовий склад карного розшуку, підрозділів боротьби з розкраданням соціалістичної власності, слідства та інших служб застосуванню науково-технічних засобів та методів у практичній діяльності. Проголошення незалежності України, на нашу думку, не вплинуло позитивно на розвиток експертних підрозділів. Ми дотримуємось позиції Є.П. Іщенка і А.А. Топоркова, що з розпадом СРСР “зруйнувалася фактично єдина система слідчих, експертних і розшукових органів, ослабнули зв'язки між криміналістами, що опинилися в різних суверенних державах, загальмувалися прикладні й теоретичні дослідження” [10, с. 9]. Однак, зважаючи на складну криміногенну обстановку, збільшилась штатна чисельність особового складу експертних підрозділів. Удосконалюється нормативно-правова регламентація діяльності служби. Наказом МВС України від 09.03.1992 № 140 затверджується Положення про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ. У цей складний час Експертно-криміналістичне управління очолює В.С. Безребрий, під керівництвом якого удосконалюється діяльність служби відповідно до нових вимог часу. У зв'язку із погіршенням криміногенної ситуації, збільшенням кількості насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, розвитком організованої злочинності, засобом вчинення злочинів у багатьох випадках стають вибухові пристрої, у червні 1995 р. утворюється Вибухотехнічна служба МВС України та вибухотехнічні підрозділи у 7-ми регіо-

нах: Автономній Республіці Крим, Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській, Одеській, Харківській областях. А вже через 2 роки вибухотехнічні підрозділи загальною штатною чисельністю понад 200 працівників утворюються в усіх областях, містах Києві та Севастополі, а також на транспорті.

Четвертий період становлення експертної служби пов'язаний, на нашу думку, з призначенням у жовтні 1997 р. начальником Експертно-криміналістичного управління І.П. Красюка. Цей період знаменується початком кардинальних змін системи експертних закладів ОВС. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.1998 р. № 617 на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і Вибухотехнічної служби утворюється Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (ДНДЕКЦ) МВС України, а наказом МВС України від 12.05.1998 р. № 334 – підпорядковані йому НДЕКЦ при Головних управліннях МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, Управліннях МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті. Заключним етапом реформування системи експертних закладів МВС стало утворення відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 988 Експертної служби МВС України, до якої увійшли ДНДЕКЦ та НДЕКЦ. Цей день відзначається як День працівників експертної служби МВС України.

Починаючи з 2000 р. керівництвом НДЕКЦ проводиться цілеспрямована робота, направлена на покращення матеріально-технічної бази експертних підрозділів, у тому числі придбання сучасної експертної техніки; вдосконалення методик проведення експертиз та розробка нових; підвищення ефективності застосування експертно-криміналістичних засобів під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; поліпшення умов праці працівників експертної служби; збільшуються можливості служби з проведення експертиз та досліджень.

Активно розвивається міжнародна професійна співпраця. У 2002 р. ДНДЕКЦ набуває членства в Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI). Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації та Міністерства юстиції США здійснюються заходи щодо акредитації лабораторій Експертної служби за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

Покращується кадрове забезпечення, удосконалюється система підготовки експертних кадрів, посилюються вимоги до їх фахового рівня. Упроваджується практика атестації судових експертів у порядку підтвердження кваліфікації. За десятиріччя штатна чисельність служби збільшилась майже на третину і на початок 2010 р. становила понад 4,3 тис. посад атестованого складу. Майже 3,5 тис. працівників мають статус судового експерта. Нарощується науковий потенціал: упродовж десятиріччя за активної участі працівників територіальних підрозділів розроблено і впроваджено в експертну практику понад 240 науково-методичних розробок, 26 працівників здобули вчений ступінь кандидата наук і доктора філософії в різних галузях знань, 56 працівників беруть участь у науковій роботі на рівні дисертаційних досліджень. Штатно зміцнюються актуальні напрями судово-експертної діяльності, створюються окремі структурні підрозділи з автотехнічних, комп'ютерно-технічних досліджень, досліджень наркотичних речовин та транспортних засобів, інших, обсяги яких невпинно зростають. На сьогодні експертна служба МВС забезпечує майже 80 % потреб досудового і судового слідства у проведенні експертиз у кримінальних справах. Щороку фахівцями проводяться понад 700 тис. експертиз і досліджень, за їх допомогою розкривається кожний другий злочин загальнокримінального напрямку [9, с. 13].

Розвиток наукових знань у галузі судової експертизи, виникнення та становлення експертних установ органів внутрішніх справ відбувалися під впливом соціально-економічних та політичних процесів, що протікали в Україні. Формування сучасної системи судово-експертних установ пройшло певні взаємопов'язані етапи, результатом чого є створення в органах внутрішніх справ судово-експертної установи, що відповідає сучасним потребам судочинства. Перспективним напрямком є подальший розвиток відомчої експертної служби та оснащення її сучасними засобами та методами дослідження об'єктів, що залежить від наукового, економічного та соціального розвитку України.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М., 2001.
2. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): Підруч. – К., 2005.
3. Клименко Н.І. Судова експертологія: Курс лекцій: Навч. посіб. – К., 2007.

4. Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009.
5. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтевський, Г.С. Семаков. – К., 2001.
6. Юсупов В.В. Розвиток криміналістики в Київській, Одеській, Харківській наукових школах: головні етапи та персоналії // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 143-149.
7. Салтевский М.В., Мальшев В.А. Из истории развития криминалистики и криминалистических подразделений МВД Украины // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. № 19. – К., 1979. – С. 10-15.
8. Миронов А.И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел: Учеб. пособие. – М., 1979.
9. Красюк І.П., Печніков В.С. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України // Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів: Зб. матер. міжнародн. наук.-практ. конф. – К., 2010. – С. 3-14.
10. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учеб. / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е.П. Ищенко. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 2005.

Надійшла до редакції 21.11.2011

УВАРОВ В. Г., кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.126

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ РЕФОРМУВАННІ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Проаналізовано проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до Європейських стандартів та Конституції України, проблеми забезпечення верховенства права у кримінальному процесі.

Ключові слова: *права і свободи людини, верховенство права, прецедент, практика Європейського Суду з прав людини.*

Анализируются проблемы реформирования уголовно-процессуального законодательства, приведения его в соответствие с Европейскими стандартами и Конституцией Украины, проблемы обеспечения верховенства права в уголовном процессе.

Ключевые слова: *права и свободы человека, верховенство права, прецедент, практика Европейского Суда с прав человека.*

The article is devoted to the analysis of the content of the concept of the Rule of Law; The ways of decision some problems of the guarantee of the protection the humans rights and freedoms in criminal procedure.

Keywords: *rights and freedoms, Rule of Law; precedents, European Court of Human Rights.*

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється тим, що кримінально-процесуальне законодавство України знаходиться в стані активного реформування, тому задекларований принцип верховенства права все ще не знайшов логічного продовження в конкретних інститутах процесуального права, а в практичній діяльності правоохоронних органів часто розуміється як верховенство закону. Як наслідок – кримінально-процесуальне судочинство не перетворилось в інструмент надійного захисту прав і свобод людини.

Сьогодні проблеми забезпечення реалізації принципу верховенства права в юридичному процесі привертають увагу науковців [1-12]. Але існуючі публікації не вичерпують всієї складної проблеми реалізації принципу верховенства права в кримінальному процесі, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Мета даної роботи – визначити шляхи реалізації принципу верховенства права в крими-

